

VERGERIJEVA ZAUZETOST OKO SLOVENSKEGA I HRVATSKOGA PRIJEVODA BIBLIJE

Alojz JEMBRIH

Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji Studia Croatica, HR-10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68

IZVLEČEK

Če je sprejemljiva Ruplova misel, da je "literarna zveza med Vergerijem in Trubarjem bolj koristila slovenskemu kot hrvaškemu protestantskemu slovstvu (...)" in da je "slovenska knjiga našla podpornika v osebi vojvode Krištofa" ter da "za vse to gre zasluga v prvi vrsti Vergeriju" (Rupel 1962: 93), potem si lahko zastavimo vprašanje, v čem je Vergerijeva zasluga pri dejavnosti Ungnadovega biblijskega zavoda v Urachu (1561-1565).

Odgovor se nakazuje v dejstvu (kar je Vergerijeva misel), da predstavlja Trubarjev pričetek prevajanja Biblije v slovenščino in hrvaščino predhodnico osnutka omenjenega biblijskega zavoda oziroma tiskarne v Urachu po prihodu Ivana Ungnada v Urach (1557). Vergerij si je namreč, kot svetovalec vojvode Krištofa (od 1553), prizadeval tudi za prevod Biblije v hrvaščino. Nemški stanovi bi le malo verjetno denarno podpirali delo hrvaškega prevajalskega kroga ob Stipanu Konzulu, če jih po Vergerijevem nasvetu za to podporo ne bi animiral vojvoda Krištof.

Prispevek osvetljuje tudi Vergerijevo vlogo pri ustavitvi tiskanja poizkusnega malega glagolskega katekizma.

Kot prilogo avtor prispevku dodaja ponatis "Razgovaranja meu paptistu i jednim Luteran" (1555) s transkripcijo in opombami v zvezi z jezikom izvirnika.

Ključne besede: protestantizem, Evropa, 16. stoletje, Peter Pavel Vergerij ml., Primož Trubar

L'IMPEGNO DI VERGERIO RELATIVO ALLA TRADUZIONE DELLA BIBBIA IN SLOVENO E CROATO

SINTESI

Accettando le teorie di Rupel sul fatto che "la collaborazione letteraria fra Vergerio e Trubar è servita più alla letteratura protestante slovena che a quella croata (...)", che "il libro sloveno trovò un valido appoggio nel duca Cristoforo" e

che "di tutto ciò il merito va in primo luogo a Vergerio" (Rupel 1962: 93), ci si potrebbe chiedere quali siano i meriti di Vergerio nell'attività dell'Istituto biblico di Ugnad, a Urach (1561-1565)?

La risposta s'intuisce dal fatto che proprio l'idea di Vergerio di far cominciare a Trubar la traduzione della Bibbia in sloveno e croato, rappresentò l'antefatto della fondazione dell'istituto biblico e della stamperia di Urach, dopo l'arrivo di Ivan Ugnada (1557). Vergerio era consigliere del duca Cristoforo (dal 1553) e si adoperò per la traduzione della Bibbia in croato. È inoltre difficile credere che le corporazioni tedesche avessero finanziato l'opera dei traduttori croati, riuniti attorno a Stjepan Konzul, senza un esplicito invito del duca Cristoforo, consigliato da Vergerio.

Nel lavoro si fa luce anche sul ruolo avuto da Vergerio nell'interruzione della stampa di prova del piccolo catechismo glagolita del 1561.

L'autore allega al suo intervento la ristampa del "Razgovaranja meju paptistu i jednim Luteran" (1555) con la relativa trascrizione e con le note riguardanti la lingua dell'originale.

Parole chiave: protestantesimo, Europa, Cinquecento, Pier Paolo Vergerio il Giovane, Primož Trubar

O djelatnosti Petra Pavla Vergerija ml. (1489.-1565.) u vezi s naslovljenom temom već su pisali Christian Friedrich Schnurrer (1799.), Theodor Elze (1898.) i još neki od suvremenih (današnjih) autora. No, prije nego se osvrnem na njihove zapise, držim da je zanimljiv dio teksta iz pisma Franca Kidriča (Dunaj, 16. 1. 1911.) što ga je pisao Vatroslavu Jagiću, a odnosi se na P. P. Vergerija i Primoža Trubara. Kidrič naime piše, uz ostalo:

Dragi gospod profesor!

Moj odgovor na Vaše cenjeno pismo z dne 23. t.m. se je proti moji volji zakesnil, glasi se pa: (...) 2. V Vašem angleškem passusu bi nasvetoval sledeče korekture: a) "Inceded by the example of P. Truber's Slovenian version of the NT". Mislim da ne izražā čisto točno stvari. Konzul je prišel v Rottenburg k Trubarju že l. 1552. Trubar je mislil na prevod biblije v hrvaščino še pred begom v Nemčijo (1548). V začetku l. 1555 pa se je oprijel iste ideje P. P. Verger in začel pregovarjati Trubarja, naj vzame sam hrv. prevod v roke. Morda bi se dal ta stavek takole formulirati: "Pač pri prigovarjanju Trubarja in Vergerja je začel prevajati Konzul o Božiču 1557 biblijo v hrvaščino s glag. p." (v. pismo u Sveučilišnjoj i nacionalnoj knjižnici u Zagrebu, sign. R 4610b).

Za današnjega čitatelja i filologa svakako je zanimljivo vidjeti što je prije 200 godina P. P. Vergeriju ml. pisao spomenuti Schnurrer u svojoj prvoj tiskanoj povijesti o slovenskim i hrvatskim knjigama tiskanim u Urachu 16. stoljeća. Odmah treba

reći da je Schnurrer želio biti objektivan u iznošenju podataka bez invektivnosti prema osobama koje spominje, za razliku od Theodora Elzea (1823.-1900.) koji je uz podatke unosio upravo tu neželjenu (za istraživača) subjektivnu prosudbu o pojedincu.

Opisujući Trubarov početni rad oko tiskanja slovenskoga *Katekizma* i *Abecedarija* (1550), Schnurrer nastavlja: "Truber hatte das Mögliche gethan. Freilich wurde von seinen Freunde im Vaterlande vornemlich eine Postille in windischer Sprache verlangt. Er hatte aber so viele Schwierigkeiten bei dem Druck erfahren, auch die erforderlichen Kosten mussten ihm so bedenklich werden, dass er sich berichtigt glauben konnte, die Sache nun ruhen zu lassen" (Schnurrer, 1799, 7-8). Da bi pokazao kako je ipak "s mrtve točke" Trubara, iznova, pokrenuo P. P. Vergerije ml. Schnurrer piše:

"Neues Regen und Leben gab der Sache Pet. Paul Vergerius, ehemeliger Bischof von Capodistria, im Venetianischen Gebiet". Nakon opisa Vergerijeva života i rada te dolsaka u Tübingen (početkom studenoga 1553.), Schnurrer nastavlja: "In December begab er sich nach Göppingen (...). Er hatte dort seinen Aufenthalt bei dem Pfarer, Jakob Andreä". Budući da je tada u Tübingenu zavládala zarazna bolest kuge, Vergerije je ostao kod župnika nešto dulje nego što je mislio. Tu je tada počeo razmišljati o prijevodu Biblije na slavenski jezik. Vergerije sam nije bio taj koji bi prevoditeljski pothvat mogao izvesti do uspjeha - prevesti Bibliju na slavenski. "Er hatte aber Truber ausgekundschaftet. (...) Als er (Truber, A. J.) nun von Vergerio schriftliche Anfrage erhilt, ob er sich getraue, die Bibel in di Windische und Crobatische Sprache zu übersetzen, wozu Er selbst nach aller Kräften helfen wolle, auch von einigen Fürsten und Herren Beihülfe zu schaffen vermöge; so wurde der Antrag freilich nicht abgewiesen. (...) Der Erfolg war dieser. Truber verfertigte nun eine windische Übersetzung von dem Evangelium Mathäi, Vergerio bevirkte, dass der Herzog die nöthige Kosten bewilligte, die vorläufige Nachricht davon erregte in Krain unter den Evangelischen eine lebhafte Freude (...) auch der Land Propst, Johann Brentius, Begünstigte das Unternehmen" (Schnurrer, 1799, 14).

Zbog spomenute zaraze širih razmjera, tiskara je iz Tübingena (tiskarska preša) prenesena u Reutligen, "der Druck nahm den wirklichen Anfang in der Mitte des Augustes 1555. Truber musste von Kempten nach Reutligen kommen, um die Correctur zu besorgen. So erschien also, vermutlich noch vor Ende des Jahres 1555 das Evangelium in windischer Sprache. truber gab ihm als Beilage eine Auslegung über den katechismus, und ein Abecedarium (Schnurrer, 1799, 7-15). Zaključujući svoj prikaz o Vergerijevu udjelu u prevodilačkom projektu, Schnurrer piše: "Man sieht, Truber läst Vergerio alle Gerechtigkeit wiederfahren. Was Ihm eigentlich gebührt, ist Folgendes. Vergerio war derjenige, der es veranlasste, dass die Unternehmung aufs Neue in Bewegung kam; sein Verdienst ist es, dass Herzog Christoph, und Land Propst Johann Brenz sich für dieselbe interessierte, dass nun der Druck

nicht gehindert, vielmehr thätig befördert wurde (...). Kurz, Truber hätte ohne Vergerio nicht Viel, Vergerio aber hätte ohne Truber gar nichts in dieser Sache ausgerichtet" (Schnurrer, 1799, 21-22).

Theodor Elze će pak to ovako opisati: "(...) P. P. Vergerius, der protestantisch gewordene ehemalige päpstliche Nutius und Bischof von Capodistria, ein unruhiger Mann, hatte seit 1555 seinen Wohnsitz in Tübingen genommen und vermutlich hier bald von der neu entstandenen slovenischen Literatur Kenntnis bekommen. (...) In einer persönlichen Zusammenkunft zwischen Truber und Verger zu Ulm (im Jan. 1555), an welcher auch der junge Pfarrer von Göppingen Jakob Andreä teilnahm, ward ein plan verabredet, nach welchem das *Neue Testament* ins Slowenische übersetzen sollte, wobei auch schon eine krobatische Version ins Augengefasst wurde, während Verger zusagte, Gönner und Mittel für den Druck zu verschaffen u.s.w" (Elzeu, 1898, 5). U kojem sve kontekstu Elze spominje Vergerija u objavljenim pismima Primoža Trubara (1898) v. str. 6, 7, 8, 20, 21, 26, 29, 30, 33, 41, 69, 82, 105, 106, 247, 254, 337, 417.

Mirko Rupel u svojoj knjizi: *Primož Trubar. Življenje in delo* (1962, 83-106) vrlo iscrpno prikazuje veze Trubara s Vergerijem, te s pravom ističe: "Sodelovanje z Vergerijem je dalo štiri slovenske knjižice. Pomembna novost je bila, da so vse bile natisnjene v latinici. Trubar je opustil gotico svojih prvih dveh knjig, kjer ga je humanist Vergerij prepričal, da ta naša slovenske beseda s tejmi latinskimi puhštabi se lepše inu ležje piše ter bere" (Rupel, 1962, 91; Rupel 1950, 154; usp. još: Slodnjak, 1968, 29-30; Kluge, 1995, 28-30; Rajhman, 1986, 24, 29, 36; Bonazza, 1996, 29-32).

O Vergerijevim zaslugama čitamo i u *Trubarjevom zborniku* (1908, 75) gdje Ivan Steklasa, uz ostalo, također piše: "Iz Istre so dobili protestanti najodličnejše zagovornike, kakor teržičkega škofa Petra Bonoma (1501-1546) in njegove naslednike Frana II. Jožefiča, pa tudi pokretnike slovenske književnosti; saj je brez dvoma Primoža Trubarja za obsežnejše književno delovanje oduševil senjsko-modruški, kasneje koperski škof Pavel Vergerij (1536-1548), ki ima tudi mnogo zaslug za osnivanje hrvatske tiskarne z glagolskimi in cirilskimi črkami na Würtemberškem". Fran Ilešič će također zapisati: "Trubar sam bi ne bil postal to, kar je postal, ko bi se ne združil z Vergerijem, ki je bil Hrvat, kolikor je bil Slovan; Vergerij ga je izpodbodel, ko je obstal na poto svojega literarnega dela, in mu je naklonil tistega činitelja, ki ga je potem najbolj držal, Krištofa Würtemberškega" (Ilešič, 1908, XXX).

I Vatroslav Jagić (1838-1923) će, pišući o prijevodu Biblije na hrvatski jezik, u vezi s Vergerijem zapisati:

"Als die neuaufgekommene protestantische Lehre auch für die Kroaten (...) eine in der Volkssprache abgefaßte übersetzung des Neuen testaments für wünschenswert hielt, war die Ausführung dieses Vorhabens im Bereich dieser Sprache viel Leichter, als betreffs der slowenische Sprache Krains, obgleich die ersten Impulse zu

dieser Tätigkeit von Krain ausgingen. Den in der kroatischen Sprache gab es schon, wie wir sahen, Lektionarien und durch die kirchenslavische Liturgie war die ganze christliche Terminologie schon festgesetzt. Alles das war betreffs der slovenischen Sprache nicht der Fall. Bei der Frage über die Errichtung einer slavischen Druckerei spielte anfänglich die Hauptrolle der berühmte P. P. Vergerius. Er beeinflusste P. P. Vergerius. Er beeinflusste bei der Übersetzungsarbeit den slovenischen Hauptvertreter Primus Truber." (Jagić, 1913, 500).

I Jože Koruza, govoreći o Trubarovim tiskanim djelima iz 1555., navodi Vergerijeve zasluge riječima:

"Te knjige so plod sodelovanja Primoža Trubarja s Petrom Pavlom Vergerijem (ok. 1498-1565). Trajni in pomembni pridobitvi iz tega kratkotrajnega ustvarjalnega srečanja za nadaljnje delo Primoža Trubarja sta prehod od gotice (frakture), v kateri je izdal prvi knjigi, na latinico in usmeritev literarne dejavnosti predvsem na osrednjo nalogo protestantske književnosti, na prevajanje biblije. (...) toda za Trubarjevo odločitev, ki i bila lahka, saj se ni čutil sposobnega za prevajalca biblije zaradi neznanja grščine in hebrejščine (...), je bil zaslužen izključno Vergerij z vztrajnim pri-govarjanjem in vzpodbujevanjem" (Koruza, 1991, 57; usp. još: Hubad, 1881, 131-145).

U najnovije vrijeme Radoslav Katičić će pak u vezi s Vergerijem navesti: "Er war selbst italienischsprachig, stammte aber aus Istrien, aus Koper, das gerade an der Grenze des kroatischen und des slowenischen Raumes liegt, und so war ihm weder das Slowenische noch das Kroatische ganz fremd. Er beherrschte jedenfalls einiger-massen die slawische Sprache und wollte in seinem Bekehrungseifer auch diesen Feld tätig werden. Da seine eigene Sparchkenntnisse aber nicht ausreichen, glaubte er bei Truber Unterstützung und Hilfe bekommen zu können. Vergerius hatte seine literarischen Ziele höher gesteckt, als Truber es bis dahin gewagt hatte. Er wollte die Bibel ins Slawische ubersetzen" (Katičić, 1996, 12).

O Petru Pavlu Vergeriju ml. u povjetima hrvatske književnosti naći ćemo također sličnih promišljanja, kao na primjer kod Branka Vodnika (1913), Slavka Ježića (1944), Mihovila Kombola (1961), Krešimira Georgijevića (1969). Tako ćemo u Vodnika pročitati, uz ostalo, kako je Vergerije "na poziv Krištofa, vojvode Würtemberga došao 1553. u Tübingen i tu najjače razvio svoju djelatnost oko reformatorske književnosti. Petar Pavao Vergerije svojim velikim ugledom pribavio si je u Njemačkoj, naročito u Würtembergu, cijenu ideji o širanju reformacije na slovjen-skom jugu posredovanjem književnosti, ali dalje nije utjecao na ovaj pokret, jer je ostvio Tübingen i vodio akciju oko širenja reformacije u Litvi i Poljskoj" (Vodnik, 1913, 194-196; v. još: Mirković, 1960, 72-73, 130, 234-136).

Slavko Ježić zapisuje: "Uz protestantizam je pristao i koparski biskup Petar Pavao Vergerije (1498-1565), koji je počeo među Hrvatima širiti tu nauku, ali je prognan iz Kopra (...). Na poziv Krištofa vojvode od Würtemberga, došao je 1553. u Tübingen,

i tu je najviše razvio djelatnost oko reformacijske književnosti (...). Od Vergerija potječe misao, da se povede propaganda za protestantizam i među Hrvatima. I već g. 1555. izlazi u Tübingenu prva hrvatska protestantska knjiga *Razgovaranje među pepistu i jednim luteran, stumačena po Antone Senjanine*, s naznakom da je *štampana v Padove*" (Ježić, 1944, 97; v. Pretisak toga djela u ovoj knjizi).

I u Georgijevića naći ćemo iste biografske podatke o Vergeriju kao i kod Vodnika, ali on dodaje što nema u Vodniku a ni u Ježića: "Vergerije je došao na ideju da se Sv. Pismo prevede i štampa na slovenskom jeziku, pa je savjetovao vojvodi da pozove Primože Trubara, koji je, izgnan iz Kranjske, živio u Rottenburgu (poslije u Kemptenu), s time da prevodi Bibliju na slovenski i hrvatski jezik (...). Zanosio se idejom da u crkvenom pogledu spoji sve Slavene putem zajedničkog jezika i tako ih zadobije za reformaciju. Mislio je da se Biblija štampa nekim sveslavenskim jezikom, koji bi mogli čitati svi Slaveni" (Georgijević, 1969, 14-15). Kad je u pitanju spomenuta ideja o zajedničkom jeziku i prijevodu Biblije na "sveslovenski" jezik, treba imati na umu Matiju Vlačića Ilirika koji je takvu ideju prvi zastupao a bio je s Vergerijem u vezi (v. Mirković, 1960, 63).

I Marin Franičević o Vergeriju informira čitatelja:

"Petar Pavao Vergerie ml. (1498.-1565.) nije bio Hrvat, ali je u hrvatsku književnost ušao djelovanjem na hrvatskom tlu i još više suradnjom s hrvatskim protestantima te direktnim sudjelovanjem u radu književne grupe iz Uracha. Taj bivši pravnik i svećenik, modruški, a zatim koparski biskup, koji je prihvatio reformaciju i pobjegao pred progonima inkvizicije preko Švicarske u Tübingen te došao u vezu s Primožem Trubarom i hrvatskim protestantskim krugom u Urachu, označen je kao suautor na nekim slovenskim izdanjima, ali je po vlastitom svjedočanstvu (*Ena molitev*, 1555) zvanio čitati i pisati hrvatski te je, čini se, u početku surađivao i s hrvatskim prevodiocima (Franičević, 1974, 167).

Kad je riječ o prevodenju Biblije u Hrvata i Slovenaca, onda se postavlja pitanje, tko je prvi dao ideju i poticaj za takav pothvat? Kao odgovor na to pitanje, držim, dao je sam Primož Trubar (1508.-1586.). Zato ćemo njemu dati riječ. Tu njegovu riječ naći ćemo u predgovoru prijevoda *Novoga Zavjeta* iz 1557. što ga je učinio Stipan Konzul.

"(...) Zgoraj omenjeni gospod Vergerij mi je pisal, brž ko me je iztaknil, zapovrstjo nekaj pisem, želeč od mene izvedeti, če bi upal prevesti Biblijo v slovenski in hrvatski jezik; pri tem podjetju da hoče pomagati z dušo in telesom; da ima dobra poročstva od nakaterih knezov in gospodov, ki so tudi pripravljeni pomagati pri tem potrebnem in blagem delu. Gospodu Vergeriju sem na njegovo pisanje in željo odgovoril najprej nekajkrat pismeno in nato, ko sva se sešla, vpričo nekaterih veleučenh teologov takole: *Ne poznam nobene hebrejske črke, grško ne znam prav brati; vsagdo pa, ki bi hotel prevajati biblijo, mora najprej dobro in temeljito razumeti ta dva jezika.* (...) Razen tega ne znam hrvatski ne brati ne pisati

(glagoljice ne pozna, A. J.). Zatorej, sem rekel takrat, se nočem lotiti tega imenitniga in težkega dela, prevajanja biblije, razen če se mi dodelita dva kranjska ali spodnještajerska duhovnika ali dva druga učenjaka iz teh dežel, ki bi znala dobro slovenski in bi dobro umela latinski in nemški jezik, ter dva Hrvata, ki bi znala govoriti dobro dalmatinski in bosanski in dobro in prav pisati hrvatski in cirilski" (cit. Rupel, 1966, 74-75; njemački tekst v. kod: Sakrausky, 1989, 96-97).

Trubar nadalje opisuje kako se je Vergerije trudio da se iz slovenskih i hrvatskih krajeva dovedu baš takvi pomagači koje je Trubar spomenuo za prevodenje. Jedan koji je želio poći, bio je iz Metlike, Klement Maly, no pred sam odlazak u Njemačku, iznanada je umro. Drugoga su našli na otoku Cresu Nikolu Mojžesa (iz Dalmacije); vješt je bio u latinskom i talijanskom jeziku. Došavši u Tübingen sa sobom je donio hrvatsku bibliju koju je on već preveo i napisao glagoljicom. Prevodio ju je od 1547. do 1554. Na Vergerijev nagovor i sva moguća obećanja, da će ga dobro opskrbiti za vrijeme dok se ta Biblija otisne, taj je čovjek nakon četiri dana boravka u Njemačkoj otišao natrag, uzevši sa sobom svoju bibliju. Naime u Tübingen je došao samo zato, da pokaže kako on ima već čitavi prijevod Biblije i da oni troše uzalud novac i vrijeme oko prevodenja iste knjige. Sve je to Trubar u predgovoru *Novoga Zavjeta* (1557) opisao, a to se je sve dogodilo prije dvije godine dakle 1555. (Und das ist geschehen vor zweien Jahren, das Wir mit dem offengemelten Crobaten dermassen haben gehandelt). Nakon što su iz Tübingena poslali čovjeka da pronade toga Dalmatinca s prijevodom Biblije, a nije ga se više nikad pronašlo, Trubar navodi kako mu je Vergerije, dok se čekalo na svećenike iz Slovenije i Hrvatske, koji bi dalje pomagali kod prevodenja, da se primi prevodenja Evadelija po sv. Mateju. "Nakon toga zapovjedio mi je Vergerije da nastavim s prijevodom čitavog Novog Testamenta. Nisam odugovlačio s prijevodom duže od četiri mjeseca, sve dok sam spoznao da će naš započeti projekt biti od velike koristi slovenskom i hrvatskom narodu" (njem. tekst v. Sakrausky, 1989, 98-99).

Nakon iscrpnih opisa u predgovoru Novoga testamenta - *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* - Trubar je naveo zapravo pravu intenciju svojega prevodilačkog rada: "To naše prevajanje pa bo po mojem mnenju napotilo tudi nekatere hrvaške duhovnike, ki se povsod po slovenskih deželah vzdržujejo z branjem maš, da se bodo naučili brati latinsko pisavo in da bodo naše spise prevedli v svoj jezik in pismo" (Rupel, 1961, 52).

Osim spomenute Vergerijeve zauzetosti kao utemeljitelja "biblijskoga zavoda" u Urachu, vidljiva je njegova skrb za dolazak pomoćnika iz Istre za što je pisao vojvodi Krištofu, ne bi li u tome i novčano pomogao (v. Kausler-Schott, 1875, 182, 184, 211-213).

Kao što obično biva u ljudskom životu, čovjek čovjeku, s vremenom, postaje teret, zavist se uvuče u dušu pojedinca a na površinu međusobnih odnosa netrpeljivost, mržnja. Tako sklad odnosa postaje poremećen a suradnja na zajedničkim

projektima počne se gasiti. Nešto slično se dogodilo i sa Vergerijem i Trubarom. Njihovi su se odnosi počeli hladiti, iako je 1557. Vergerije posredovao oko susreta Trubara s vojvodom Krištofom. Razlog ohlađenju međusobnih odnosa neki žele vidjeti u Vergerijevu načinu ophođenja, što se vidi i iz sljedećih citata: "Vergerio wollte die Leitung und Entscheidung in Übersetzungsfragen an sich ziehen und vor allem die wichtigen Vor- und Widmungsreden entweder selber verfassen oder ihre Intentionen und Adressaten bestimmen" (Kluge, 1995, 29).

Uostalom, i sam je Trubar naznačio svoj odnos prema Vergeriju koji je nešto drukčiji negoli što ga je opisao u predgovoru N. T. (1557). Vidi se to iz pisma što ga je Trubar pisao "Presvetlom knezu in gospodu, gospodu Maksimilijanu, kralju češkemu, najvojvodi avstrijskemu (...), svojemu milostnemu gospodu" (2. januar 1560): "S prevodom biblije v hrvaški jezik, ki ga naznanja Vergerij zdaj že četrto leto, ne bo nič, zakaj doslej ni za biblijo ali sploh za kako knjigo niti besedice prevedel v hrvaški jezik; vzrok je, da ne zna ne slovensko ne hrvaško prav govoriti, še manj prevajati. Tako tudi ne more dobiti nikogar, ki bi to hotel ali mogel storiti, čeprav je zavoljo tega mnogim in v marsikateri kraj z velikimi obljubami pisal itd.; o tem drugič več" (Rajhman, 1986, 42-43).

Za poznavanje Vergerijeve osobnosti čini mi se relevantnim zapis što ga čitatelj može pročitati u knjizi Mije Mirkovića *Matija Vlačić Ilirik* (1960, 135-136, bilj. 226), temeljen opet na zapisu Emilija Combe u knjizi *I nostri protestanti*, II., Firenze (1897, 444-445). Kod Mirkovića naime čitamo: "Vergerije ostao je uvijek biskup (...). naviknuvši se u dugom razdoblju na rimsku megalomaniju i na dvorske navike, stvorio je i o sebi pretjerano mišljenje. Imao je prenatrpane maniere jednoga magnata, koji druge zaštićuje, dapače i onda, kad pruža ruku, da se njemu da. Mislio je o sebi, da je nezamjenjiv i potreban u mnogim stvarima, dapače i tamo, gdje nije za njega bilo nikakva posla (...)"

Možda bi se u tom kontekstu mogla razumijeti i ona epizoda iz tiskare u Urachu o kojoj je Trubar 19. ožujka (marca) 1561. pisao Ljubljanskom crkvenom odboru. Trubar je tada boravio u Kemptenu gdje i piše to pismo: "Med tem mi piše gospod Ungnad po lastnem slu (kuriru), naj se brž odpravim v Tübingen, ker da je pri hrvaškem tiskanju v predgovoru nekaj narobe" (riječ je o tiskanju probnog malog Katekizma glagoljskim slovima, v: Jembrih, 1994, 1995, 1997). Trubar nastavlja: "zakaj Vergerij da je pod Skalićevo poslanico zapisal te le besede: *Takoj v prvi poli (od zgolj šestih) se kaže velika častihlepnost; poveličanih je namreč pet imen in pripoveduje se o nekaterih stvarih, ki niso resnične. Ali bo to učilo Hrvate skromnosti in ponižnosti? O da bi Bog to podjetje podprl. Bojim se pa, da ga ne bo, ker sovraži ošabnost in častihlepnost. Zakaj ne bi smel kristjan povedati, kar opazi? Peter Pavel Vergerij*'. In Vergerij je tako podpisano polo pslal njegovi milosti, in h knezu je Vergerij sam odjezdil. Zaradi tega je knez njemu, gospodu Ungnada, sam pisal, naj spremenijo predgovor, tj. naj odstranijo Skalićevo poslanico in imena itd."

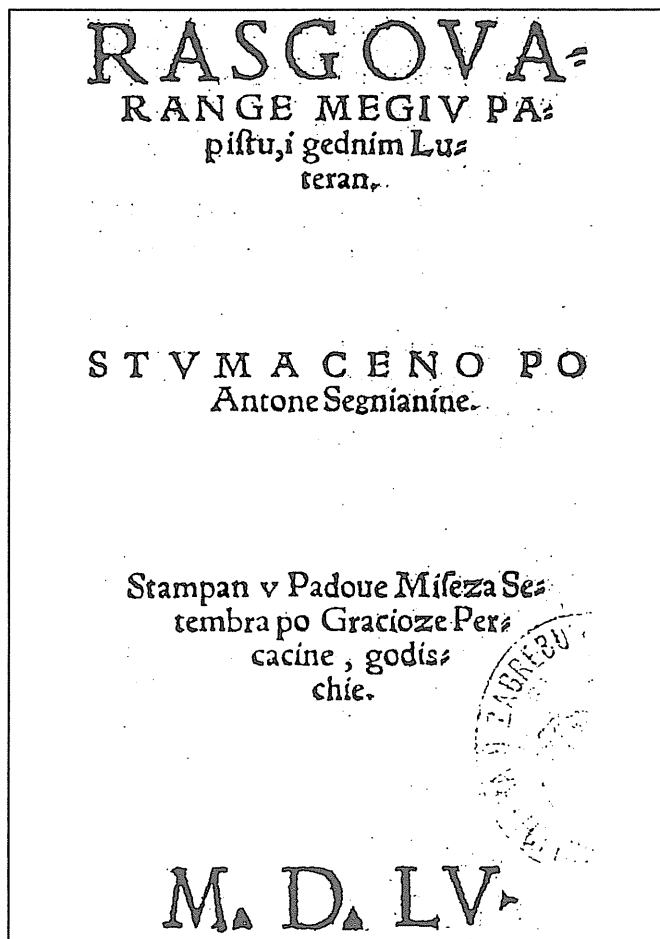
(Rajhman, 1986, 84). Kao što je poznato, na mjesto Skaličeve poslanice Trubar je napisao drugi predgovor (v. Jembrih, 1994, 1995, 1997).

I na kraju. Bez obzira što Vergerije nije prevodilački ovjekovečio svoje ime u Ugnadovu "Biblijskom zavodu" (v. Jembrih, 1990) utemeljenom u siječnju 1561. u Urachu, ipak je u povijesti reformacije u Njemačkoj i susjednim zemljama ostavio trag svoje djelatnosti i to, direktnim kontaktima na dvoru pruskoga vojvode, poljskog kralja itd. I još nešto. Kao savjetnik vojvode Krištofa od Würtemberga (1515-1568) pridonio je tome da je sam vojvoda novčano podupirao rad hrvatskoga prevodilačkog kruga u Urachu, što ipak nije zanemarivo, pogotovo ako se ima u vidu kasniji rad kod prevodenja na hrvatski jezik, na čelu sa Stipanom Konzulom i Antunom Dalmatinom (v. Bučar, 1910, 31-46).

Osim toga, mogli bismo pretpostaviti da je i posljednje djelo na hrvatskom jeziku tiskano u Urachu 1565. kao plod Vergerijeva poticaja. Riječ je o knjižici *Beneficium Christi. Govorenje vele prudno*, koju je Konzul već 1563. tiskao glagoljicom. (v. Jembrih, 1996). U prilog toj pretpostavci ide činjenica da je, u vrijeme progona Vergerija iz Kopra, postupak inkvizicije, "započeo (1546) saslušanjem osamdeset svjedoka. Svjedoci (...) iskazali su, da je koparski biskup Vergerije širio protestanstku knjižicu 'Govorenje' (o dobročinstvima Krista)" (Mirković, 1960, 73). To je moglo biti prvo venecijansko izdanje iz 1543. na talijanskom jeziku, ili drugo tiskano 1546. (v. Jembrih, 1996, 6-7).

Svakako je Vergerije mogao preporučiti Stipanu Konzulu (1521-1579) da priredi i hrvatsko izdanje na latinici što je i učinio, a tiskao 1565. godine u Urachu.

Sve što je dosad rečeno u vezi s Vergerijem i njegovom zauzetošću oko nastojanja da se Biblija prevede na slovenski i hrvatski jezik, ide u prilog Vergerijevih neprijepornih zasluga za taj pothvat, bez obzira na njegove ljudske slabosti bez kojih nisu bili ni njegovi suradnici. Zasluga je Vergerijeva u tome što je na njegov "nagovor uvedena u protestantska izdanja humanistima omiljena latinica (umjesto gotice). Njegovim nastojanjem objavljene su u toku jedne godine četiri slovenske i jedna hrvatska knjiga. Dok su slovenske knjige (*Evangelii sv. Matevža, Abecedarium, Kathekismus, Ena molitev*) označene inicijalima Vergerija i Trubara ili Vergerijevim imenom, uz hrvatsku raspravu *Razgovaranje meju papistu i jednim luteran*, navodi se ime Antuna Senjanina (...)" (Vrankić, 1977, 130). Upravo zbog tih činjenica Petar Pavao Vergerije mladi, kao pravnik, diplomat i vjerski reformator po rođenju Kopranin, ostaje zapamćen u povijesti hrvatske i europske reformacije u 16. stoljeću.

RAZGOVARANJE

Meju Papistu i jednim Luteran(om)

STUMAČENO PO
Antone Senjanine

Štampan(o) u Padove miseca setembra po Gracioze Percacine,
godišće 1555.

Papista.

Gefi ti gedangioſchie od onih , chi
ſehuaſtagiu za imiti didiſtuo od Ra-
gia po uere bres zarabgliengi?

Charſtianin.

Bog ne prigimlie dila, cha niſu dou-
cignena , i buduchy Iſucharſt doucinil
dila za me, chada gia imam ſuitlinu od
gnega, i veru za mochiſ mu verouati, i
prigiatge za mogie zgiednō tacourom
verom prihagiam za priticati Rai bres
mogih zarabgliengi.

PAP. Te znam naparuu, Ti gefi gedan ue-
lih Luteran, tudgie ti ſcaceſ za gouori-
ti od vere , i hochieſ da ona gre na-
prida , i da dila naſſa gefu za niſtare.

C H. Mine pogardugiemu dila naregena
od Boga, i vcignena ſuerom da aho
dobro ona cha cinite vi, cha gefu bres
uere, i ſagnana od gliudi, i v velikom
dilu protiuna naregiegiem Boxgim.

PAP. Ne verugieſ ti ſuetim ſcupſchy-
nam, recenim Papom, i od ſuetaz i od
otaz ſtarih, chi gefu oni chi xudarxu-
giu zriquu?

C H. Gia ne verugiem družim, nego ſueto
mu uagelgiu ſina Boxgiega Iſuſa char-
ſta

Papista:

Jesi li ti jedan jošće od onih, ki se hvastaju za imiti didinstvo od raja po vere brez zarabljenji?

Karstjanin:

Bog ne priimlje dila, ka nisu doučinjena, i budući Isukarst doučinil dila za me, kada ja i am svitlinu od njega i veru za moći mu verovati i prijat za moje z jednom takovom verom, prihajam za priticati raj brez mojih zarabljenji.

Pap. Te znam na pravu, ti jesi jedan veliki luteran, tudje ti skačeš za govoriti od vere, i hočeš da ona gre naprida i da dila naša jesu za ništare.

Karst. Mi ne pogardujemo dila narejena od Boga i učinjena s verom, da ako dobro ona ka činite vi, ka jesu brez vere i sanjana od ljudi, i u velikom dilu protivna narejenjem¹ Božjim.

Pap. Ne veruješ ti svetim skupščinam, rečenim papom i od svetac i od otac starih, ki jesu oni ki udružuju² crkvu?

Karst. Ja ne verujem družim, nego svetomu vanjelju³ sina Božjega Isusa Karsta,

1 U originalu: "naregiegiem" umjesto *naregiegiem* to jest: *naregiengiem*.

2 "xudarxugiu" svakako pogrešno.

3 "vagelgiu" valjda je crta iznad a ispala mj. -*vāgelgiu*.

sta Gospodina našega, ionim, ali seup
schynam, ali suetzem, oli otzem chi ge
su vasda bili tuardi na tim.

Hoichute pitate, od nichih drugih PAP,
čljeni, a paruo recimi, bil imil ti smie
nost za poiti vdiglie, sprida gednoga
chraglia, bres imiti chaco gednoga, chi
bi te popeglial, i molil za te? ne stanov
nito? zato hochiefs ty rechi da imafe
poiti vdiglie chu Bogu? i molitga bres
vazeti vsridengie od coga suetza.

Popadaš ti cholica slicangia od CH.
sita giesu ti draga, gia niman za sliz
doueati nego belidu Boxgiu, cha
me vci cisto da sprid pridem vdigz
lie sprida otza nepescoga, i molim
gnega za gedinoga vsridnica isuchar
sta, znagiuchij zato, da gia nisan do
stogian, da silugiuchyfe za posluflati
gnegouoy vogli.

Giesi ti v preurachienoy misle od o PAP,
nih, chi tagie da Papa gest glaua od zri
que, i vdarxati na zemglie misto od
suetoga Petra, i od Boga?

Gia sam od misle da v prauoy zrique CH.
A 2 od

gospodina našega, i onim ali skupščinam ali svetcem, oli otcem ki jesu vazda bili
tvardi na tim.

Pap. Hoću te pitati,⁴ od niki drugih čljeni a paravo reči⁵ mi, bil' imil ti sminost za
pojti vdilje sprida jednoga kralja brez imiti kako jednoga, ki bi te popeljal i molil za
te? ne stanovito,⁶ za to hoćeš ti reči da ima se pojti vdilje ku Bogu i molit ga brez
vazeti usridenje od koga svetca.

Karst. Popadaš ti kolika slikanja od svita jesu ti draga, ja nimam za slidovati⁷ nego
besidu Božju, ka me uči čisto da sprid pridem vdilje sprida otca nebeskoga⁸ i nolim
njega za jedinoga usridnika Isukarsta, znajući⁹ za to da ja nisan dostojan da silujuči
se za poslušati njegovoj volji.

Pap. Jesi li ti u prevraćenoj misle od onih, ki taje da papa jest glava od crikve i
udržati na zemlje misto od svetoga Petra i od Boga?

Karst. Ja sam od misle da u pravoj crikve

4 "Hoichute pitate" mj. *hochiu te pitati*.

5 mjesto *reci*, ali se i u imperat. pogrešno govori *reči*.

6 "stanonito" je šamp. greška.

7 "slidoueati" je šamp. greška, tako i

8 "nepescoga, te

9 znagiuchij".

od charsta, ny druga glava nego Isus
charst sam, i verugiem dobro, da od
Rimsche zriue, cha gest iedna stvar
pregliubodeunena, i spuriana, gest sa
da glava on preuelichi licimira, i tam
gnachod Paula Cetartoga.

PAP. I mi dimo da potribugie posluffati
suumu onomu, ca zapouida Papa gioff
chie aho on xiuie zlo, zac Isucharst
rece, cinte ono cauam zapouidagiu,
a ne cinte po dilah gnih.

CH. Ca ima ciniti gedan sdrughim, Pisci,
i Farixei pripouidahu nauch moysefa
naregen od Boga, zato charst rece, da
vonom imagiu biti sliffani, Papa sta-
nouito hochie siliti gliudi, da verugiu
stuar od gnegu sagnane protiua vlas-
titoy rici Boxgioy?

PAP. A ca ti difs od Sacramenti? zriqua
cha ima oblast hochie da budu se-
dam, i taci mnogo vrime giest se obs-
luxilo, hochiefs ti protiua rechy giofs
tomu?

CH. Sin Boxgi gest naredil dua sama,
To gest charst, i suetu veceru, ali pri-
celchiengie, drugi pet gesu priloxeni
od valfe glaue, i vam se vidi lipa stvar,
za

od karsta ni druga glava nego Isukarst sam, i verujem dobro da od rimske crikve, ka
jest jedna stvar preljubodevnena i spurijana, jest sada glava on preveliki licimira i
tamnjak od Pavla četartoga.

Pap. I mi dimo da potribuje poslušati svemu onomu ča zapovida papa, jošće ako on
živje zlo, zač Isukarst reče: činte ono ča vam zapovidaju a ne činite po dilah njih.

Karst. Ča ima činiti jedan s drugim? Pisci i farižei pripovijahu nauk Mojzesa narejen
od Boga, zato Karst reče da u onom imaju biti slišani, papa stanovito hoće siliti ljudi
da veruju stvar od njega sanjane protivu vlastitoj riječi Božjoj.

Pap. A ča ti diš od sakramenti? crikva, ka ima oblast, hoće da budu sedam, i tako
mnogo vrime jest se obslužilo; hoćeš ti protivu reči još tomu?

Karst. Sin Božji jest naredil dva sama, to jest karst i svetu večeru ali pričesćenje,
drugi pet jesu priloženi od vaše glave i vam se vidi lipa stvar

**zahtitise vciniti pametnigi, nego gest
Bog, isucharst, i duh sueti ?**

Po vode od charsta mi prigimglie: **PAP.**
mo milost, i duh sueti, i onda ru dgie
nastanemo charstiani. osuitglieni, a
chi ne prime onu vodu nemore nayti
milost pri Bogu, ni osuitgliengie, ca dis-
ti od toga?

Izabranie gest vicgne, zato izabra- **CH.**
ni gesu chi naydu milost pri Boghe,
od choga ishagia spassenge nashe, a ne
od vode, istino gest da ona imafe pri-
giaci, i charstitisse scistom vodom. od
zakō scoga sluxbenika bres uassih ulgi
sole, i sline i chrisme cha gesu namazan-
gia, i omamgliengia od gliudi.

Chaco: gesu le Biscupi oni chi confa **PAP.**
chriuagiu one tri vlgia. stolico lipimi
Ceremonijami na dan cetartoga veli-
coga, zacni magiuse stauiti v vodu od
charsta buduchy srechieni i buduchy
tako vcinili nassi parui toliko vrime
vdiglie?

Znas zac? zac nassa Regula gest o: **CH.**
uo, da nechicmo pristati, da v zrique
imafe za viciniti stvar, chu ny naredil
Isus charst, Isus charst ny naredil ta vl-

A 3 gih

za htiti se učiniti pametniji nego jest Bog i Isukarst i duh sveti.

Pap. Po vode od karsta mi priimljemo milost i duh sveti i onda tudje nastanemo karstjani osvitljeni, a ki ne prime onu vodu ne more najti milost pri Bogu ni osvitljenje. Ča diš ti od toga?

Karst. Izabranje jest vičnje, zato izabrani jesu ki najdu milosti pri Boge, od koga ishaja spasenje naše, a ne od vode. Istino jest da ona ima se prijati i karstiti se čistom vodom od zakonskoga službenika brez vaših ulji, sole i sline i krizme, ka jesu namazanja i omamljenja od ljudi.

Pap. Kako? jesu le biskupi oni ki konsakrivaju one tri ulja s toliko lipimi ceremonijami na dan četrtoga velikoga; zač nimaju se staviti u vodu od karsta, budući svećeni i budući tako učinili naši parvi toliko vrime udilje?

Karst. Znaš zač? zač naša regula jest ovo da nećemo pristati da u crikve ima se za učiniti¹⁰ stvar ku ni naredil Isus Karst: Isus Karst ni naredil ta ulja,

10 "viciniti".

gla, zato migih nechiamo nicha naffi:
parui gefugie potribouali, cholicio se
hochie.

PAP. Taco nechiete htiti da uaffi sini budu
chrismani, i pomazani na celu, i da ne
mochnici chada stoge za vmriti budu
tacage mazani po ociah, i vussiah, i po
ostalih misteh.

CH. Bog nas cuuay od tacouih psouangi,
chada se maxu cela magliahnim, vaffi
Biscupi vam dajiu razumiti, za
pristavitii uam duh sveti i chada maxu
Bolnici, digu da po ouom pomazangu
odpuschiagu se grisi, cha hote biti pso-
stine aho ta nisu? odprite oci, odprite.

PAP. Zac se nepochlagniate ui tilu, i carui
charstouoy u ostie posuechienoy?

CH. Giere Isu charst rece, gygte, i pygte
u moze spomenutgie, ne rece zdvignite
gore, i pochlonitemuse ni nositega na
procellion.

PAP. Zato vi verujete le za vazeti, i bla-
govati istino gnegono tilo, i piti istino
gnegou carf, suachi cas chi se prices-
chiugete?

CH. Bres sumgne suaco chrat, chi mi ver-
nici

zato mi jih nećemo, nika naši parvi jesu je potribovali koliko se hoće.

Pap. Tako nećete htiti da vaši sini budu krizmani i pomazani na čelu, i da nemoćnici
kada stoje za umriti budu takaje mazani po očah i ušah¹¹ i po ostalih misteh?

Karst: Bog nas čuvaj od takovih psovanji. Kada se mažu čela maljahnim, vaši
biskupi vam daju razumiti za pristaviti vam duh sveti i kada mažu bolniki, diju da po
ovom pomazanju odpušćaju se grisi. Ka hote biti psostine, ako ta nisu? odprite oči,
odprite.

Pap. Zač se ne poklanjate vi tilu i karvi Karstovoj u oštije posvećenoy?

Karst. Jere Isukarst reče: jijte i pijte u moje spomenutje, ne reče: zdvignite gore i
poklonite mu se ni nosite ga na pročešijon.

Pap. Za to vi verujete le za vazeti i blagovati istino njegovo tilo i piti istino njegovu
karf svaki čas ki se pričešćujete?

Karst. Brez sumnje svako krat, ki mi vernici

¹¹ "ociah, vussiah" L. pl. staroslovenski.

nici castugemo ueceru prigimgliemo
istino gnegou Tilo , i prigimgliemo
istinu gnegou carf, i on chruh, i ono
uino nilu naga zlamengia, i hochiemo
da gioschie i Suitouni imagui prigiati
carf, zac isucarst rece, pygte od ouoga
sui, chu naredbu nemogu prominiti ni
papi, ni concilij ni Angeli nebeschi.

Velica. stvar gest, da hochiete biti PAP.
taco ostinani za htiti le piti gioschie da
fte suitouni carf posuechenu, chaco
pigegiu Redovnich pri oltari, ne vs
moxugie se vam, da u Ostie, to gest u ti
le vdarxale, gioschie carf:

Gospode ne, ny douoglie, da potrie C H.
burge ciniti trismeno ono ca zapoui dal
gest Isucharst: Isucharst rece, pygte sui,
ni rece, sluxbenici famo piute, a druzi
ne, I ostinaciju, i scupa necistuo uelico
gest ualle, da imiuchy zgedne strane na
redbu ulastitu od Isucharsta, zdrughe
rafutgie, i neposlug od nichih gliudi
hochiete barxe slidovati nego onu.

Da pustimo sada to, ca gest od magne PAP.
potribe, a cho vi spoudate da prigin
gliuchy Ostiu, chada se priceschiugete,
ui prigimglite istino tilo carstouo, i

A 4 piuchy

častujemo večeru, priijmljemo istino njegovo tilo i priijmljemo istinu njegovu¹²
karst, i on kruh i ono vino nisu naga¹³ zlamenja, i hoćemo jošće i svitovni imaju i
priijati karst, zač Isukarst reče: pijte od ovoga svi, ku naredbu ne mogu prominiti ni
papi ni končiliji ni anjeli nebeski.

Pap. Velika stvar jest da hoćete biti tako ostinani za htiti le piti, jošće da ste svitovni,
karf posvećenu kako pije ju redovnik pri oltari; ne uzmožuje¹⁴ se vam da u oštije, to
jest u tile udrža se jošće karf?

Karst. Gospode ne, ni dovolje da potribe činiti trizmeno ono ča zapovidal jest
Isukarst. Isukarst reče: pijte svi, ni reče: službenici samo pijut¹⁵ a druzi ne. I ostinačijun
i skupa nečistvo veliko jest vaše da, imiujući s jedne strane naredbu vlastitu od Isukarsta,
s druge rasutje i neposluh¹⁶ od niki h ljudi hoćete barže slidovati nego onu.

Pap. Da pustimo sada to ča jest od manje potribe. Ako vi spovidate da priijmljući
ošću kada se pričesćujete vi priijmljete¹⁷ istino tilo Karstovo, i pijući

12 "gnegou".

13 možda "naga" znači gola, ako nije pogreška mj. nego.

14 "vsmoxugie".

15 "piutt' upravo: piju".

16 "neposlug".

17 "prigimglite".

piuchy scalexa, pigete istinu gnegonu
 carf; zac zato odpricugete uiza priti na
 nasse maffe, v chih se castuge ono isto
 posuichiengge, cho bi vcigneno na chris
 xu, i on dica gest istino Tilo, istina carf
 charstouar.

C H. To gest himbeno, vassa massa ny
 posuichiengge, v onoy vassoy ostie ne
 prigimgliese Tilo, v onoy casse ne pri
 gimgliese charf charstoua, zac vi giu
 ne cinite po naredbe Isucharstouoy,
 zato ista massa, gest gedna velica Idoz
 latria, i omraxenge, htiuchi vi rechy da
 ona gest posuichiengge, i da se more pri
 druxiti to za xiuih, to za martuih, i dase
 cini preobrachiengge, i buduchy giu os
 cuarnili od tolíchih vsridengi od svetih
 martuih, od tolíchih chaco zacarangi, i
 od tolíchih drugih necistui cinte cha
 co cinimo mi, to gest da gedan zacofchi
 sluxbenich uam pripouida, i vas nau
 ci, ca gest ona Boxastuena vecera, i
 pach vam poda chruch, i vino po vla
 stitoy naredbe charstouoy, i onda acho
 budete imili veru, prigatchiete gnegos
 uo rilo, i gnegonu carf.

PAP. Zouete vi zacofcoga sluxbeenica
 gednos

s kaleža pijete istinu njegovu karf, zač za to odprikugete vi za priti na naše maše, u
 kih se častuje ono isto posvićenje ko bi učinjeno na križu i ondika jest istino tilo,
 istina karf Karstova?

Karst. To jest himbeno. Vaša maša ni posvićenje, u onoj vašoj oštije ne prijmije se
 tilo, u onoj čaše ne prijmije se karf (Isu)karstova, zač vi ju ne činite po naredbe
 Isukarstovoj, zato ista maša jest jedna velika idolatrija i omraženje, htijući vi reći da
 ona jest posvićenje i da se more pridružiti to za živih to za martvih, i da se čini
 preobraćenje, i budući ju oskvarnuli od tolíkih usridenji od svetih martvih, od tolíkih
 kako začaranji i od tolíkih drugih nečistvi. Činte kako činimo mi, to jest da jedan
 zakonski službenik vam pripovida i vas nauči, ča jest ona božanstvena večera, i pak
 vam poda kruh i vino po vlastitoj naredbe Karstovoj, i onda, ako budete imili veru,
 prijat ćete njegovo tilo i njegovu karf.

Pap. Zovete vi zakonskoga službenika

gednoga Popa; chi gest Regien i ma:
zan vlgjem luechiénim po rukah ged:
noga Biscupa catoli calloga?

Gospode ne gest gedna smamia, i C H.
gedno ochrabuglienge sue to ca cini on
Biscup, nayme chada v gedno nico od
godischia, on se stau i za cariti ona nica
trogia vlgia (chaco giure gest receno)
i pach sgiednim od onih maxe ruche
gednoga Popa, i veruge da mu dage
moch, za ciniti priti charsta v mese, i
costah dolica sneba za marmgnati ní:
che rici sgor gednoga malo testa, sta:
nouito gest framota. le za pomisliti, to:
lico vechie da obicugere rechy, da ne
potribuge da on takof Pop bude gedan
opiauaz, gedan curbar, gedā igarz, gedā
smutgnach, gedan neslougniach, i gedā
prasaz, gere ne protiuggiuchy to sue, ui
hochiete, da v chriposte od onoga po:
mazangia, on more pridobiti oblast za
vciniti cada hochie priti Isucarsta na
zemgliu, Aco ne biste bili slipi, biste se
ochiutili le od tolíchih velih nepodob:
schyni.

Aco ti imas toliko zle misle, mnim P A P.
da ti imas gioschie imiti malu scarb od
A 5 dulle

jednoga popa ki jest rejen i mazan uljem svećenim po rukah jednoga biskupa katoličanskoga?

Karst. Gospode, ne. Jest jedna smamija i jedno okrabuljenje sve to ča čini on biskup, najme kada u jedno niko od godišća on se stavi za čariti ona nika troja ulja (kako jure jest rečeno) i pak s jednim od onih maže ruke jednoga popa i veruje da mu daje moć za činiti priti Karsta u mese i kostah dolika s neba za marmnjati nika riči zgor jednoga malo testa. Stanovito jest sramota le za pomisliti, toliko veće da obikujete reći, da ne potribuje da on takof pop bude jedan opijavac, jedan kurbar, jedan igarc, jedan smutnjak, jedan neslovnjak i jedan prasac, jere ne protivujuči to sve, vi hoćete da u kriposte od onoga pomazanja on more pridobiti oblast za učiniti kada hoće priti Isukarsta na zemlju. Ako ne biste bili slipi, biste se očutili le od tolikih velikih nepodobščin.¹⁸

Pap. Ako ti imaš toliko zle misle, mnim da ti imaš jošće imiti malu skarb od

¹⁸ "nepodobschyni".

duše tuoga otca, od koga gesti didinach,
i nimaš nigdar moliti za gniega.

CH. Pisma v tom gestu precharstianine,
chadiu, chi vmira sxiuom verom v
Boghe ima xiuot vicgni, chi nima xi-
uu veru, i ne vmre u Boghe, gest diau-
lef, zato gest pretaščyna, i necistna
stuar moliti za martvih.

PAP. Gia znam da vi biste htili gioschie
da Popi, ali Sluxhenici zriqueni bihu-
se imili oxeniti, da ta stvar gest od A-
postate ali oluernica, i od polouerni-
ca.

CH. Ti zouefs stvar od Apostate ali
od polouernica onu chu Gospodin
Bog gest zapouidal v svih naravah
od gliudi, To gest presveti matrimo-
nyg, i vi drughi geste od tako pres-
urachiena suda, da hochiete da vaš-
si Popi xiuu barxe sada sgiednom
bludnicom, a sada sdrugom, nego
sobdancom počtenom.

PAP. Mislim gioschie da ti ne gres nig-
dar se spouidati, ni Popu, ni fratu, ni
scarbisse za imiti od gnega odriffenge
niza vciniti po coru, ali zadouoglienge,
ca on ti zapouida za tvoje grisi.

Clouih

duše tvoga otca, od koga jesi didinak, i nimaš nigdar moliti za njega.

Karst. Pisma u tom jesu, prekarstjanine, ka diju, ki umira s živom verom u Boga ima život vičnji, ki nima živu veru i ne umre u Boga jest djavlef, zato jest pretaščina i nečistna stvar moliti za martvih.

Pap. Ja znam da vi biste htili jošće da popi ali službenici crikveni bihu se imili oženiti, da ta stvar jest od apostate ali otvernika i od polovernika.

Karst. Ti zoveš stvar od apostate ali od polovernika onu ku gospodin Bog jest zapovida u svih naravah od ljudi, to jest presveti matrimonij, i vi drugi jeste od tako prevraćena suda da hoćete da vaši popi živiju barže sada s jednom bludnicom a sada s drugom, nego s obdankom počtenom.

Pap. Mislim jošće da ti ne greš nigdar se spovidati ni popu ni fratu ni skarbiš se za imiti od njega odrišenje ni za učiniti pokoru ali zadovoljenje, ča on ti zapovida za tvoje grisi.

Clouich chi razumi istinu , nima: C H.
se spoudati , nego Bogu , i Blixinicu
cadaga gest naudil , Paca druzi ne:
mogume odrissiti nego sam Bog , i
ny drugo zaufmoxenge za grisi ,nego
zaufmoxenge cho vcinil gest isucharst.

Nigdor more vlisti v Raj , aho on PAP.
ny dobro ocischien od oschuargnengi
od suogih zlih diil , i tamnih besidof,
zato gest potribno da budet Purgato:
ryg za tim xiutom, da ti geda gioschie
to ne verugels?'

Pace uerugem da gesu dua od Purga: C H.
toriou, gedan gest za dusse , i ta gest carf
od Isucharsta Blaxenoga, chi gestgie o:
cistil, i opral, ni more biti drughi purga:
toryg za dusse , Drughi gest chi sprax:
gniuge, i scischiuje mošne, xitnice, i uia:
narice, i ta gest Papin , od Popof , i fra:
trof.

O nebo re ti, Ti hochies gioss rechy, PAP.
da Papa ne more dati Indulencie, i po:
mochie, i prostiti sagrissenge, i muchu, i
chada hochie zahranići odrissengia od
nichih grihouf.

Neboh si ti tuoge dusse , aho ti mislis, C H.
da drughi mogu odpustiti grisi , budur
chaco

Karst. Človik ki razumi istinu, nima se spovдати nego Bogu i bližniku kada ga jest naudil, paka druzi ne mogu me odrišiti nego sam Bog i ni drugo zauzmoženje¹⁹ za grisi, nego zauzmoženje ko učinil jest Isukarst.

Pap. Nigdor more vlisti u raj; ako on ni dobro očišćen od oskvarnjenji od svojih zlih dil i tamnih besidof, zato jest potribno da budet purgatorij za tim životom. Da ti jeda jošće to ne veruješ??

Karst. Pače verujem da jesu dva od purgatorijov: jedan jest za duše i ta jest karf od Isukarsta Blaženoga, ki jest je očistil i opral, ni more biti drugi purgatorij za duše. Drugi jest ki spraznjuje i ščiščuje mošnje, žitnice i vinarice, i ta jest papin, od popof i fratrof.

Pap. O nebo re ti! Ti hoćeš još reći da papa ne more dati indulgencije²⁰ i pomoće i prostiti sagrišenje i muku, i kada hoće zahranići odrišenja od nikih grihof.²¹

Karst. Nebo²² si ti tvoje duše, ako ti misliš da drugi mogu odpustiti grisi, budur²³

19 "zaufmoxenge".

20 Možda je bolje čitati: indulgencije i tako sve ostale iz talijanskog primljene riječi kao konšijencija ili kumšijencija, supersticion, devocion.

21 "grihouf".

22 "Neboh".

23 Upravo: budu.

chaeouife hote i za prostiti sagrišēgia,
i muche nego Bog po Isucharste.

PAP. Sue te tuoge misle, i vmēgia gesu no-
ua, i samo od trideset osā godyſch ods-
le gesu pocati biti vcena od Martina
Lutera, lod onoga inoga imenom Ver-
geria, chi hote vechie radij i berſſe poy-
ti slusiti onim luteranom, ignim po-
mochi, nego biti Bischup, i slusiti papi
i dabiga Diaual ponesal toga istoga zac-
nam velichu scodu cinni.

CH. Sue te nasse misle, i vmēgia gesu sta-
ra, i pocahu vcitise od Proroci, od Is-
sucharsta, i od Apustoli, i Papi, ali An-
ticarſti ſuogimi ſtuorengi obrivenimi, i
pomazanimi bihugē zacopali, i ſacrili
pod drughe misle, i vmēgia ſmiſglena,
i ſagnana od onih Martin Luter iſti-
no, i drughi nassi sluxbenici, nisu vcit-
nili vmēgia noua, da nauci cha gesu
stara, i ta gesu catolicaſca, i Boxastue-
na.

PAP. Nesrechni vi, bihote ſe imili le ochi-
utiti, a cho ne bihote bili slipi, i ſmam-
ni, da gdiui geſte vasda, geſt cogode
ſmuchiege, i neuoglia, i gdi geſt zriqua
Rimſca, vasda xiuieſe v veſegliu, i v
miru

kakovi se hote, i za prostiti sagrišenja i muke nego Bog po Isukarste.

Pap. Sve te tvoje misli i umenja jesu nova i samo od trideset osam godišć odsle jesu počati biti učena od Martina Lutera i od²⁴ onoga inoga imenom Vergerija, ki hote veće radiji²⁵ i berže pojtj služiti onim luteranom i njim pomoći nego biti biskup i služiti papi, i da bi ga djavał ponesal toga istoga, zač nam veliku škodu čini.

Karst. Sve te naše misle umenja jesu stara i počahu učiti se od proroci, od Isukarsta i od apustoli, i papi ali antikarsti svojimi stvorenji obrivenimi i pomazanimi bihu je zakopali i sakrili pod druge misle i umenja smišljena i sanjana od onih. Martin Luter istino i drugi naši službenici nisu učinili umenja nova, da nauci ka jesu stara i ta jesu katoličanska i božanstvena.

Pap. Nesrećni vi, bihote se imili le očutiti, ako ne bihote bili slipi i smamni, da gdi vi jeste, vazda jest kogode smučenje i nevolja, i gdi jest crikva rimska, vazda živješe u veselju i u miru.

24 "Iod", i ocl.

25 "radij".

miru, Ne vidite da suachi cas gefu mno-
zi od vas obiffeni, i saxgani, ali nayma-
gne utamnicani, i bādeni, To gest le zla
menge da vi geste v nauidoste Boxgi-
oy.

Acho to gest dobro zlamenge, za i²⁶ C H.
miti za poznati oni chi gefu vnauido-
ste boxgiroy, tada potribuge rechy da la
sucharst gest bil on gioschie v nauido-
ste Boxgiroy, gere on gest bil v sue uri
me xiuora suoga vmaran, i pogargen
od Farixei, i na sconcangelachiē, vezan
i popeglian za vmriti fgor gednoga
chrixa, chaco gedan rasboynich, i na-
protiuno potribuge rechy, da ona Si-
nagoga od Poglauizou, od Redouniec
of, od Pifaaz, i farixeof, gest bila istina
zriqua, gere bihu Bogati, i xiuiahu
mnogom suitlostgiom i oholiom.

Vidiffe le da moria, glad, i Rata, i PAP.
suaco zlo grede cichia uaffega racuna,
gere vi steffe dilili od vmengia, i misle
od vaffih starigih.

Tencuoglie, i protiustua mi naha²⁷ C H.
giamo v pisme, da obicugiu priti taco
necistiuim, chaco dobrim, ni za imit-
gie moremo rechy da smo v nauido-
ste

Ne vidite da svaki čas jesu mnozi od vas obišeni i sažgani ali najmanje utamničani i bandeni.²⁶ To jest le zlamenje da vi jeste u navidoste Božjoj.

Karst. Ako to jest dobro zlamenje za imiti, za poznati oni ki jesu u navidoste Božjoj, tada potribuje reći da Isukarst jest bil on jošće u navidoste Božjoj, jere on jest bil u sve vrime života svoga umaran i pogarjen od farižei i na skončanje lačen, vezan i popeljan za umriti zgor jednoga križa kako jedan razbojnik, i naprotivno potribuje reći da ona sinagoga od poglavicov, od redovniekof, od pisac i farižeof, jest bila istina crikva, jere bihu bogati i živjahu s mnogom svitlostjom i oholijom.

Pap. Vidi se le da morija, glad i rat²⁷ i svako zlo grede cića vašega računa, jere vi ste se dilili od umenja i misle od vaših starijih.

Karst. Te nevolje i protivstva mi nahajamo u pisme da obikuju priti tako nečistivim kako dobrim, ni za imit je moremo reći da smo u navidoste

26 "badeni" tj. bandeni.

27 "Rata" (!).

ste Boxgioy, ni za nimitgeu miloste.
 PAP. Da ca hochieſ vmiti odgovoriti na
 ouo, da u churchiah, ali gdi u druži pri-
 bivate, vechie chrat vidisse biti smuta-
 gna, dim megiu muxem, i xenom, me-
 giu otzen, i Sinom, megiu brati, Ny to
 gedna stvar sramotna?

CH. Acho smuchienge bi bilo za drugi
 racun, nego za poznange, ali nepoz-
 znange od istine, stanouito gie da bi bi-
 la stvar sramotna za viditi smutgnu,
 da chada ona gest, zac gednomu otaz-
 neheschi gest ucinil milost za razumi-
 ti istinu, drugo mu racunu, ouo gest
 stvar chu Ifucharſt gest napouidal, da
 imialſe priti, i biti zlamenge da u onoy
 tacouoy stvar imialſe biti od gnegor-
 ue ſuitline, i od gnegoue vere, cha ny
 stvar od svih, I gest ſylno, da oni chi
 geſu puteni, i nimagiugui, imagui u
 navidoſte, i progagnagiu, duhounih,
 chi imagiugu, ouo ge naraffco, i na-
 redna.

PAP. Chi ne zna, da ti nimaſ ciniti ſe con-
 ſienciu za giſti meſo u petach, i sobotu,
 niu kvatrah, ni u vijilije, i u coriſme.

CH. Duh ſveti digiu ciſto u ſvetih piſ-
 meh,

Božjoj, ni za nimit je u miloste.

Pap. Da ča hoćeš umiti odgovoriti na ovo, da u kućah ali gdi vi družu pribivate, veće
 krat vidi se biti smutnja, dim meju mužem i ženom, meju ocem i sinom, meju brati?
 Ni to jedna stvar sramotna?

Karst. Ako smućenje bi bilo za drugi račun nego za poznanje ali nepoznanje od
 istine, stanovito je da bi bila stvar sramotna za viditi smutnju; da kada ona jest, zač
 jednomu otac nebeski jest učinil milost za razumiti istinu, drugomu računu, ovo jest
 stvar kû Isukarst jest napovidal da imjaše priti i biti zlamenje da u onoj takovoj stvari
 imjaše biti od njegove svitline i od njegove vere, ka ni stvar od svih. I jest silno da
 oni ki jesu puteni i nimaju ju, imaju u navidoste i proganjaju duhovnih ki imaju ju,
 ovo je narafsko²⁸ i naredno.²⁹

Pap. Ki ne zna da ti nimaš činit se konšienčiju za jisti meso u petak i sobotu, ni u
 kvatrah, ni u vijilije i u korizme?

Karst. Duh sveti diju čisto u sveti pismeh,

28 "naraffco".

29 "naredna".

me, da človeku vernomu jest dostojno
no gisti zahvaljivajuči Bogu od su-
aco giache pičie v chi se hochie dan, i
gest vmege Diauglieuo, zavezati, i mu
citi cumšienčie zachratiti danas gednu
gistuinu, a zjutra dopuščyugiuchy.

Ne verugies ti naymagne, da zlaž PAP.
mengem od crixu, na chon bi propet
Isucharst, cine pobignuti Diauli, zac
muzato ne činiš poštenje, zac mu ne
odnameš beritu?

Diauli nimagi straha od zlamengia C H.
da dobro od Božanstva, i moči Isucar-
stove, Gia istino onda čim poštenje
chixu, kada za gliubaf moga otca uic-
gnega podnašam v starpgliengiu chix
od nevolgief, chi gneim gest drago sta-
viti na me.

A ne verugies ti da duši, ali duše od PAP.
martvih pridu cadacole za prikazati se
priatelem suogim, i nauistigim od ras-
kladnih stvari che se cine na drugom
svitu:

Gospode ne da ne verujem, ci C H.
chia česa tudgie, kada duša gest iz-
zasa vanka stila, ona gre camo Bog
gest preodlucil, i ondica ona stoji
de

da človeku vernomu jest dostojno jisti zahvaljivajući Bogu od svakojake piće u ki se
hoće dan, i jest umenje djavljevo zavezati i mučiti kumšienčije, zakratiti danas jednu
jistvinu a zjutra dopuščivajući.

Pap. Ne veruješ ti najmanje da zlamenjem od križa, na kon bi propet Isukarst, čine
pobignuti djavli, zač mu za to ne činiš poštenje, zač mu ne odnameš beritu?

Karst. Djavli nimaju straha od zlamenja, da dobro od božanstva i moči Isukarstove.
Ja istino onda čim poštenje križu, kada za ljubav moga otca vičnjega podnašam u
starpljenju križ od nevolje ki njemu jest drago staviti na me.

Pap. A ne veruješ ti da duši ali duše od martvih pridu kada kole za prikazati se
priatelem svojim i navistit jim od raskladnih stvari ke se čine na drugom svitu?

Karst. Gospode ne da ne verujem, čiča česa tudje kada duša jest izašla vanka s tila
ona gre kamo Bog jest preodlučil i ondika ona stoji

da se ne dili vechie do vrímena od nas
yzadnega suda, iznam dobro da vi Pa-
pisti biste radi, da biste imilo verouati
prichazangem od martuih, gere zoni mi
po vašem fra Gargure, i po drugih
supersticioseh, gesu htili vcafatí ta vaš
Purgatoryg.

PAP. Ča ti diš od Putouangi, ny dobro po-
yti v místa daleca za viditi gdi počivaš
giu tila od Suctaaz, a to da nas pomo-
gu v naših vmarangi?

C. H. Sueezi nisu nigdar xelili gednu stvar
takovu Pace cada bihu v xiuore poca-
rahu tacoua putouangia, da vi družu, o-
bicujete poyti tako voglno za vcinis-
ti nepodobščyn, i tamnosti pod ime-
no od deuocionof.

PAP. Najme bi imil verouati od Gospo-
ge od Loreta, a ne carati onih chi gredu
za viditi onu presvetu Camaru, v choy-
našfa Gospogia bi posdrauglena od An-
gela, i hrani luoga sina, i bi parnesena
simoca od Angeli.

C. H. Najme bihote imiti sram za veroua-
ti, onoy preuelicoy laxi, i himbe angeli
imaglu drugo ča činiti, nego stati za no-
siti zidi na ramenah od xudie v Italiju.
Taž

da se ne dili veće do vremena od najzadnjega suda, i znam dobro da vi papisti biste radi da bi se imilo verovati prikazanjem od martvih, jere z onimi po vašem fra Gargure i po drugih supersticiozeh jesu htili ukazati ta vaš purgatorij.

Pap. Ča ti diš od putovanja, ni dobro poiti u mesta daleka za viditi gdi počivaju tila od svetac, a to da nas pomogu u naših umaranji(h)?

Karst. Sveci nisu nigdar želili jednu stvar takovu, pače kada bihu u živote pokarahu takova putovanja, da vi družu obikujete poiti tako voljno za učiniti nepodobšćin i tamnosti pod imenom od devočijonof.

Pap. Najme bi imil verovati od Gospoje od Loreta, a ne karati onih ki gredu za viditi onu presvetu kamaru u koj naša Gospoja bi pozdravljena od anjela i hrani svoga sina i bi parnesena³⁰ simoka od anjeli.

Karst. Najme bihote imiti sram za verovati onoj prevelikoj laži i himbe. Anjeli imaju drugo ča činiti nego stati za nositi zidi na ramenah od Žudije u Italiju.

30 "parnesena" posve po slovenskom jeziku mjesto *prinesena*.

Tagiš ti dobro sduignuti ti beritu, PAP.
i pochlonitiše sprida prilicam vcigne-
nim nacast Boxgiu, i Gospoge, i fuer-
zem.

E tagim, i dim da gest idolatria CH
ghnila, buduchy besida boxgia cista,
i suitla, cha di da se nima pochlagmati,
ni castiti priliche a vi na framotu Gos-
poda, hochietege poctovati, i chlagnia-
tise sberitami, i scolinami, i zinzenli, i
suichiami.

Ne verujem da gest nïedan proch PAP.
gliat na suitu, aho ti nisi, imiuchy to-
liche zle misle, da poŕichie, ti se hochi-
els ŕpotati od prochgliastui Papinih.

Bres himbe, ca ima ciniti papa sduŕ CH.
som mogiom ŕ le da ona bude zgïedna-
cena, i ŕcupgliena ŕcharŕtom, ni papi, ni
diauli nimagiũ slobod ŕgor one.

Gedna ŕtuar gest, gia se zabgliuah PAP.
pitat te, ca digiu ti uasli mestri od Re-
dof od ŕueroga duminiga i francisca, i
ŕueroga Benedita, i od tolichih drugih,
v chih nasli ŕtaugliagiũ v fange od ŕpa-
ŕengia.

Dimo, da gest gedno ŕamo Reŕ CH.
donŕtuo iŕtino, i to gest ono od Iŕu-
B charŕta,

Pap. Tajiŕ ti dobro zdvignuti ti beritu i pokloniti se sprida prilikam uŕinjenim na ŕast Boŕju i Gospoje i svetcem?

Karst. E tajim i dim da jest idolatrija gnila, buduŕi besida Boŕja ŕista i svitla ka di da se nima poklanjati ni ŕastiti prilike, a vi na sramotu Gospoda hoŕete je poŕtovati i klanjati se s beritami i s kolinami i z incensi i sviŕami.

Pap. Ne verujem da jest nijedan prokljat³¹ na svitu ako ti nisi, imijuŕi tolike zle misle, da po ŕriŕe ti se hoŕeŕ ŕpotati od prokljastvi papinih.

Karst. Brez himbe, ŕa ima ŕiniti papa s duŕom mojom? Le da ona bude zjednaŕena i skupljena s karstom, ni papi ni djavli nimaju slobod zgor one.

Pap. Jedna stvar jest, ja se zabljivah pitat te: ŕa diju ti vaŕi meŕtri od redof od svetoga Duminiga i Franŕiska i svetoga Benedita i od tolikih drugih u kih naŕi ŕtavljaju ufanje od spasenja?

Karst. Dimo da jest jedno samo redonŕtvo iŕtino i to jest ono od Isukarŕta,

31 "prochgliat, prochgliastui".

charsta, a chi ischie drugo, i stauglia
suoge vfange v drugo, odnimlje, i
pogarduje ono Isucharstovo, i po se-
be dimo, da on fra Duminih španjol
od sela zvana calorga, bi poglavica od
ipochrixie, i od supersticionof, i imegi-
oschie od hinza i da fra Francisko od
Axixa bi goschie gedan hinaz, i nime
nigdare Rane da ono bi gedno veliko
besidouange, i himba.

PAP. Hochiels ti rechy, da clouih nima
suogiu libar Arbitryg, i da ny v suogio
oy slobode, i htiti se spasiti cada on ho-
chier

CH. E hochiu rechy da ga nima, i ne
more htiti se spasiti, Acho dobrota
Boxia ne prisoitliga duhom suo-
gim, i ne ciniga verovati, i htiti se spase-
ge.

PAP. Misliš ti mochyse spasiti pres tru-
dengia za rechy, otce naš, i sdraui, ma-
ryg, bres vdarxangia nichih dni od
nichih glistuin bres xexina, i ne dati robe
be fratrom?

CH. Acho pismo potvrduje da nijedan
more pridobiti xiuor vicgni po dileh
od zacona, chi gest le zapovidan od
Boga,

a ki išće drugo i stavlja svoje ufanje u drugo, odnimlje i pogarduje ono Isukarstovo, i po sebe dimo, da on fra Duminik Španjol od sela zvana Kalorga bi poglavica od ipokrižije i od supersticijonof i ime jošće od hinca, i da fra Frančisko od Ažiža bi jošće jedan hinac i nime nigdare rane, da ono bi jedno veliko besidovanje i himba.

Pap. Hoćeš ti reći, da človik nima svoj³² libar arbitrij i da ni u svojoj slobode i htiti se spasiti kada on hoće?

Karst. E hoću reći da ga nima i ne more htiti se spasiti, ako dobrota Božja ne prosvitli ga duhom svojim i ne čini ga verovati i htiti spasenje.

Pap. Misliš ti moći se spasiti prez trudenja za reći otce naš i zdravi Marij, brez udaržanja nikihi dni od nikihi jistvin brez žežina i ne dati robe fratrom?

Karst. Ako pismo potvrdjuje da nijedan more pridobiti život vičnji po dileh od zakona, ki jest le zapovidan od

32 "da clouih nima svogiu libar Arbitryg".

Boga drugacije Isucharst bi bil umarl
zaman, chaco hochiefs ti mochyse spa-
fici cinechy niche tuogie dila zapouida-
na od gliudi, i protiuna vogli Boxgioy?

Chada vidruzi vližete v gednu od PAP.
naših zrichaf vi vližete chaco psi, i ne-
marite se vazeti naše vode svete, ni za
odpušchiengen vaših hrihof, ni za duše
od minutih, cho nemilosardgie jest to?

Pace vaše jest nemilosardgie, i pso? C H.
stina na Boga prevelika za hiti pridati,
jednoy malo vode očarenoy, i osogli-
eno chripost i moych za potarti, i od-
prati grisi, a da ča bi učinila karf boxgia.

Ono ča nam večie potribuge, jest PAP.
da mi imamo na zemglie jednoga Vi-
caria Boxgega, i od Isucharsta, a to jest
Papa, chi bres sumgne ima cugliuci od
ragia, i purgatoria, i od pakla, i pohua
gliuagiuchi on sve te naše misle, i di-
lanja, hočiemoge imiti za dobre na
sramotu vašu.

To jest večie nego neslična mi-
sal od svih družih, chu imate u put- C H.
ni, ča jest verovati da jedan clovik
tamni ima daržati misto od Isuchar-
sta predobroga, stanovito chi jest

B 2 duhoua

Boga, drugačije Isukarst bi bil umarl zaman, kako hoćeš ti moći se spasiti čineći nika tvoja dila zapovidana od ljudi i protivna volji Božjoj?

Pap. Kada vi druzi ulizete u jednu od naših crikaf, vi ulizete kako psi i ne marite se vazeti naše vode svete ni za odpušćenje vaših grihof³³ ni za duše od minutih, ko nemilosardje jest to?

Karst. Pače vaše jest nemilosardje i psostina na Boga prevelika za hiti pridati jednoj malo vode očarenoj i osoljenoj kripot i moć za potarti i odprati grisi, a da ča bi učinila karf Božja?

Pap. Ono ča nam večie potribuge jest, da mi imamo na zemlje jednoga vikarija Božjega i od Isukarsta, a to jest papa, ki brez sumnje ima ključ³⁴ od raja i purgatorija i od pakla, i pohvaljivajući on sve te naše misle i dilanja, hoćemo je imiti za dobre na sramotu vašu.

Karst. To jest večie nego neslična misal od svih družih ku imate vi putni, ča jest verovati da jedan clovik tamni ima daržati misto od Isukarsta predobroga, stanovito ki jest

33 "hrihofa.

34 "cugliuci".

duhouan, nemore sliffati vechsu pfo-
stino, i gdi ui hochiete i mitga za uica-
ria Isucharstoua, miga darximo za
preueloga Anticharsta, i cinza poglav-
itna od velikoga diaula.

PAP, Hochiefs ti rechy, da sui nassl stari
gestu pogubglicni, i tolichi i tolichi dru-
zi po suem svitu, zac nisu razumili, i
obsluxili te stvaripo nacin, po chi raz-
umite, i obsluxujete ui? To bi bila
gedna stvar ciniti Boga od vechie ne-
milosargiua.

C H, Boggie poslal svoga sina Isucharsta
v puti, chi gest naucil, chi put imase
darxati, chi hochie poyti u xiuot uic-
gni, Zato chi nechie hoditi po onō, da
ciniti sebi svogimi moxgenami drughe
puti protivne (chaco cinite vi papisti)
vpada prauo u nemilost Boxgiu, chi ne
morese rechy da gest nemilosargif, da
prepravadan acho on osugiuge po-
gardnici od svoga nauca, i voglie, ho-
chiu zato da ti znals, da mi ne dimo,
chaco dils ti, da sui nassl minuti gestu
osugieni, gere u suacom urimenu ge-
gih bilo u raskladnih misteh od onih,
chi imiuchy dar odziue vere, gestu raz-
zumili.

duhovan ne more slišati vekšu³⁵ psostino,³⁶ i gdi vi hoćete imit ga za vikarija Isukarstova, mi ga daržimo za preveloga antikarsta i činca poglavitna od velikoga djavla.

Pap. Hoćeš ti reći da svi naši stari jesu pogubljeni i toliki i toliki druzi po svem svitu, zač nisu razumili i obslužili te stvari po način ki razumite i obslužujete vi? To bi bila jedna stvar činiti Boga od veće nemilosarjiva.

Karst. Bog je poslal svoga sina Isukarsta u puti ki jest naučil, ki put ima se daržati ki hoće poiti u život vični. Zato ki neće hoditi po onom, da činiti sebi svojimi možjenami druge puti protivne (kako činite vi papisti), upada pravo u nemilost Božju, ki ne more se reći da jest nemilosarjif, da prepravadan, ako on osujuje pogardnici od svoga nauka i volje. Hoću za to da ti znaš, da mi ne dimo kako diš ti da svi naši minuti jesu osujeni, jere u svakom vrimenu je jih bilo u raskladnih misteh od onih ki imijući dar od žive vere jesu razumili

35 "vechsu" mjesto: veću.

36 "psostino", je li i to slovenizam kao naprijed *parnesena*? Izgleda da je Vergerij sam ovo razgovaranje sastavio.

zumili, i obsluxili stware, chaco ge raz
zumimo, i obsluxugemo mi, i gesu po-
carali uafse licimirie, i idolatrie, chaco
caramo mi, da Papi suafsimi drughimi
Popi, i fratri gesu ponassali tih tacouih
za polouernici, i gesugih progagnali,
dar do s marte, chaco, cine gioschie
fada.

Tada zriqua Rimsca gest bila toli- PAP.
co vrime dugo u bludu, i Isgnom uas
sui.

Bres sumgne, i duh sueti v Boxastur CH.
enih pismeh gest napouidal, da sui
imiasse odueriti, i razluciti se od Boga,
i da priduchy Ilucarst na zemgliu bi bil
nassal malo veri, i taco nimate se cuditi,
acho vidite da se gest sustrilo ono, ca
mudrost Boxgia rece, da se ima sustriti.

Zatuaram mi vssse na toliche tuoge PAP,
psoftine, i polouernoste, stoy v zal put,
molim Boga vidit te gedan dan na so-
hah ali varxena v gedan ogagn, i da gia
nossim prasschie.

A gia molim Boga, da ti daa suaco CH.
dobro, i vidite ofdica che plodi rodi
vafs nauch puteni, to gest, sardbe giad-
noste, ipsoangia, i geli bihote imili ci-

B 3 niti

i obslužili stvare kako je razumimo i obslužujemo mi, i jesu pokarali vaše licimirije i idolatrije kako karamo mi, da papi s vašimi drugim popi i fratri jesu ponašali tih takovih za polovernici i jesu jih proganjali dar do smarte, kako čine jošće sada.

Pap. Tada crikva rimska jest bila toliko vrime dugo u bludu i s njom³⁷ vas svit.

Karst. Brez sumnje i duh sveti u božanstvenih pismeh jest napovidal da svit imjaše se odveriti i razlučiti se od Boga i da pridučić Isukarst na zemlju bi bil našal malo veri, i tako nimate se čuditi ako vidite da se jest sustrilo ono ča mudrost Božja reče da se ima sustriti.

Pap. Zatvaram mi uše na tolike tvoje psostine i polovernoste, stoj u zal put, molim Boga vidit te jedan dan na sohah ali vržena u jedan oganj i da ja nosim prašće.³⁸

Karst. A ja molim Boga da ti da svako dobro, i vidite ofdika ke plodi rodi vaš nauk puteni to jest sardbe, jadtosti i psovanja, i jeli bihote imili činiti

37 "i Isgnon".

38 "prasschie" - pruće (<prutje).

niti pismi Božanstvenimi, silujući se naučiti istinu, ako vam vidi se da smo u blude, stavljate ruke na sohe i ognji, vidi li se vam da to jest put Isukarstov?

PAP. Za to krat, nisam se maril pitat te, da spoglauistuom od pisma, ti mi bi imil ukazati, ono ča si rekal, ni ja na protivno sam ti htíl reći računi, ke jest ganula sveta críkva za učiniti lipe svoje naredbe (ako prem za reći istinu ne znam je ja jošće), da zjutra oli jedan drugi dan hoću prit te najti skupa s jednim fratrom mnogo učenim, ki jest studijal i stal veće od trideset godišć u studijeh očitih, i hoćemo viditi kako hoćeš umiti odgovoriti.

CH. Pridi kada ti drago, i koju t' je drago, ali ja k vam, i ako prem nisam bil na studije, le ufam se u dobrotu Božju da se hoće dostojati staviti u dušu moju njegov duh i u usta svoja besidu svoju, od kuda ja budem mogal braniti nebesko učenje, ko njegov ljubljani sin parnese na zemlju.

Nella

s pismi božanstvenimi silujući se naučiti istinu, ako vam vidi se da smo u blude, stavljate ruke na sohe i ognji, vidi li se vam da to jest put Isukarstov?

Pap. Za to krat nisam se maril pitat te da s poglavistvom od pisma, ti mi bi imil ukazati ono ča si rekal, ni ja na protivno sam ti htíl reći računi ke jest ganula sveta críkva za učiniti lipe svoje naredbe (ako prem za reći istinu ne znam je ja jošće), da zjutra oli jedan drugi dan hoću prit te najti skupa s jednim fratrom mnogo učenim ki jest studijal i stal veće od trideset godišć u studijeh očitih, i hoćemo viditi kako hoćeš umiti odgovoriti.

Karst. Pridi kada ti drago i s koju t' je drago, ali ja k vam, i ako prem nisam bil na studije, le ufam se u dobrotu Božju da se hoće dostojati staviti u dušu moju njegov duh i u usta svoja besidu svoju, od kuda ja budem mogal braniti nebesko učenje ko njegov ljubljani sin parnese na zemlju.³⁹

39 Ova je transkripcija drukčija, od one što ju je prema Valjavčevoj objavio Jakša Ravlić u *Zborniku proze XVI. i XVII. stoljeća*, Zagreb, 1972., u tome što je slogotvorno g u čitavom tekstu pisano sa ar kao i originalu.

Nella Apocalisse xvij.

Questi combatteranno con lo Ag-
nello, e lo Agnello gli vincerà, perciò:
che egli è il signore de signori, et il Re
de re: e quelli che son con lui chi-
amati et eletti, e
fedeli.

Sitis parati semper ad respon-
dendum cuilibet petenti, ut lo-
quimini de ea que in uobis est
spe cum mansuetudi-
ne, & reueren-
tia.

1. Pct. 3.

Uz pretisak *Razgovaranja* (1555.) u ovoj knjizi

Djelo, koje je tiskano u istoj godini (1555) kad i Trubarov: *Abecedarium, Catechismus, Ta evangeli svetiga Matevža i Ena molitev tih kerščenikov* (...), naslovljeno je kao što se u pretisku vidi:

Razgovaranje meju papistu i jednim luteran.

Stumačeno po Antone Senjanine. Stanpan u Padove, miseca setembra
po Gracioze Parkačine, Godišće 1555.

Dosad je o tom djelu u hrvatskoj literaturi najviše pisao Mijo Mirković u monografiji o Matiji Vlačiću Iliriku (1520-1575) atribuirajući upravo njemu autorstvo toga osebnog prvoga teološkoga i književnog djela iz vremena reformacije (v. Mirković, 1960, 138-149), pri čemu, u naslovu, ime autora "*Anton Senjanin*" uzima kao Vlačićev kriptonim. Mirković se trudio pokazati na temelju jezične analize *Razgovaranja* (1555.) da to djelo po svom jeziku ulazi u areju Labinštine (Mirković, 1960, 148-149). Josip Bratulić će pak reći kako bi "Jezična analiza *Razgovaranja* pokazala da se jezik ove knjižice ne oslanja na hrvatsku pisanu tradiciju" (Bratulić, 1987, 129). I opet: "Prema jednom priznanju Vergerije je poznavao i govorio hrvatski jezik, ali ne i slovenski, pa je to također bilo odlučujuće za pripisivanje ovoga djela P. P. Vergeriju. *Razgovaranje* je napisao prvenstveno za istarske prilike (...), zato je i jezik djelca govorni, s mnoštvo oblika koje ne susrećemo u tradiranim djelovima onoga vremena" (Bratulić, 1987, 129). Tim spomenutim pretpostavkama, što ih navodi Bratulić, suprostanavlja se ipak jedna vrlo bitna činjenica. Naime, uspoređujući leksik i oblike *Spovidi općene*, tiskane u Senju 1496. sa istim u *Razgovaranju* (1555), uočavamo mnogo podudarnosti. To pak govori da je jezik *Razgovaranja* itekako oslonjen na hrvatsku glagoljašku tradiciju. Uostalom ne smijemo zaboraviti da je *Spovid općena* (1496.) prva glagoljska hrvatska knjiga u kojoj je jezik narodni čakavske osnove (v. transkripciju glagoljskoga teksta *Spovid općena* 1496. što ga je priredila Anica Nazor uz idanje pretiska iste knjižice, Senj, 1979). Ako bismo u imenu *Anton Senjanin* imali pred sobom Antona Dalmatina, koji (ili čiji pretci) potječe iz Senja, i koji je prije odlaska u Njemačku (Urach) bio vrlo aktivan u Istri i sjevernoj Italiji (v. Del Col, 1998) u službi reformacije, onda autor *Razgovaranja* ne bi bio Matija Vlačić Ilirik ni Vergerije, već treća osoba *Anton Senjanin*.

Na temelju teološke analize, Stanko Jambrek (v. njegov rad ovdje u knjizi) o *Razgovaranju* (1555) zaključuje: "Sudeći po jednostavnom stilu pisanja, više pravnom i pučkom negoli teološkom i učenom te ljubavi prema Svetom pismu i Istranima kojom spis odiše, lako bismo zaključili da je pisac *Razgovaranja* Petar Pavao Vergerije. No, to je teško sa sigurnošću ustvrditi, stoga i dalje ostaje pisac

Razgovaranja Anton Senjanin, tko god se iza toga imena krio. Neosporno je da se iz teksta ove polemičke rasprave otkriva osoba koja je prihvatila reformaciju, evandeosku slobodu, milost i ljubav osobno doživjela a onda Evanđelje i javno propovijedala. Takav je bio Vergerije. Stoga, ako i nemamo čvrstih dokaza da je Vergerije napisao *Razgovaranje*, sigurno nećemo pogriješiti ako kažemo da je tako napisano kao da ga je Vergerije napisao" (Jambrek, 1999, 241-242).

Upravo iz takva razloga odlučili smo *Razgovaranje* (1555), za širu teološku i filološku javnost, iznova objaviti u pretisku i suvremenim prijepisom u latinačkoj grafiji.

Pretisak je priredn prema primjerku koji se danas nalazi u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, sig. R-327. Usput treba reći, da je u Zagrebu 1885. u 17. knjizi *Starina* izd. Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Matija Valjavec objavio prijepis *Razgovaranja* (1555) prema načelima akademijinih izdanja. Bio je to primjerak iz knjižnice u Veneciji - Miscellanea Marciana 1944 (CXCI. 7). Budući da objavljujemo u pretisku zagrebački primjerak, podsjetimo se što je o njemu još 1922. pisao Franjo Fancev (1882-1943) u časopisu *Nastavni vjesnik*, knj. XXXI., svez. 1. i 2., str. 54, Zagreb, pod općim naslovom *Iz hrvatske književne povijesti*, a pod br. 3. "Novi primjerci dosadašnjih unika":

"a) Razgovarange megiv papistu i gednim Luteran. Stumaceo po Antone Segnianine. Stanpan Padoue Miseza Setembra po Gracioze Parcacine, godischie MDLV.

Od ovog propagandističkog prvjenca hrvatske protestantske književnosti bio je dosad jedan primjerak, koji se čuva u biblioteci Marciani u Mlecima. God. 1885. izdao ga je Matija Valjavec u XVII. knjizi "Starina" (str. 232.-240.).

God. 1920. ponudila je bečka antikvarna knjižarnica Gilhofer i Ranschburg zagrebačkoj sveučilišnoj biblioteci na prodaju novonadeni primjerak ove knjižice, pa je vanrednom potporom kr. povjereništva za prosvjetu i vjeru i nabavljen za 45 dolara (što je na dan nabave iznosilo 4050 K.)

Nabavljeni je primjerak vrlo dobro sačuvan, u mekom povezu. Kako na primjerku nema nikakvih bilježaka, to nam o njegovoj sudbi na putu k nama ništa nije poznato."

U tekstu *Razgovaranja* (1555) nalazimo, na nekoliko mjesta, riječi s dvojn timer vokalima i jednu riječ s udvojenim konsonantom (geminacija): da ti *daa* svako dobro, od *pisaac*; od *svetaac* i od *otaac*; *sveeci*; od svojih zlih *diil*; *činni*. Autor je navedenih riječi tako postupio iz prozodijskih razloga, tj. akcenta pa su se te riječi izgovarale s dugo ulaznim akcentom, jer su imenice u N. i G. množine. Riječ *činni* ima kratko silazni akcent.

Što se transkripcije tiče i pravopisa koji smo primijenili, treba reći sljedeće. Slogotvorno *ȝ* pisali smo kao - *ar*. Isto tako ostavili smo riječi: *otcem*, *svetcem*. Imenice Bog i pridjev Božji velikim slovom, imenicu *djaval* pisali smo sa *dj(d+j)* jer

tako se je tada i izgovaralo u čakavskom (pa i danas). U interpunkciji smo na mjestima, zbog bolje razumljivosti, rečenicu učinili razumljivijom stavljanjem zareza i točke prema današnjem pravopisu.

U transkripciji smo odmah ispravili tiskarske pogreške u izvorniku, npr.: uelih treba *uelik*, stanonito treba *stanouito*, nepescoga treba *nebescoga*, oluernika treba *otuernika*, profuitliga treba *profuitliga*, hrihof treba *grihov* itd.

Tek sada, kad je djelo dostupno u pretisku, jezikoslovcima će biti lakše pročitati ga upravo s jezične strane, a teolozima s teološke.

Grafija u *Razgovaranju* (1555.)

Vokalni sustav u *Razgovaranju* (1555) sadrži vokale: a, e, i, u, o. Konsonantskom sustavu današnje hrvatske latinice odgovaraju sljedeći konsonanti u *Razgovaranju* (1555): b, d, f, g, h, k, l, m, n, p, r, s, v, z. Uz navedene grafeme, grafijskofonološki sustav *Razgovaranja* (1555) je sljedeći:

Grafem fonem

z	c: fuetaaz, zrique, od hinza, Mifeza
c	č: ca, cinite, zac, cifto, receno, rici, caft, vicgni
ch(i)	ć: gioschie, godischie, fcupfchynam, buduchy, moremo rechy
i, y	i: ty, ny, pri, piti, pyate, vi, priti, piuchy
y, g, gi	j: gia, prihagiam, gefi, znagiuchij, gedan, veruge, nayti, ray, Boxgioy, gyte i pygte, v paruoy
c, ch, k	k: clouich, chada, cholica, taco, chruh, velico, charf, carf, toliko, muchu, pocoru
gli	lj: gliudi, uglie, na zemglie, popeglial, prigingliemo
m, ~	m: ofã, vrime
n, ~	n: zacõfchi, lachiẽ, gedã, bãdeni, fagriffëgia
gn(i), ng	nj: vcignena, Segniane, rasgovarange, magne, pomazangiu, gnegouo, mofgne, ogagn, v fstatpgliengiu
ar	ŗ: martuih, fcarb, catartoga, darxa, charft
s, f, S	s: nifan, misle, Sacramenti, gefu, iftinu, fmo
ff, f, fs, sh, s	š: naffa, hochiefs, nashe, sliffani, priceshiugete, godyfch, duffe, znafs, gres
v, u	u: vfamfe, vfta, vcenge, vfange, vcinili
u, v	v: vino, veru, fue, martuih, ouom, uelico, ftuar, uaffi

VERGERIJ'S PART IN TRANSLATING THE BIBLE INTO SLOVENIAN AND CROATIAN

Alojz JEMBRIH

University of Zagreb, Croatian Studies Studia Croatica, HR-10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68

ABSTRACT

If Rupel's ideas that "the literary connection between Vergerij and Trubar was more useful to the Slovenian than the Croatian Protestant literature (...)", and that "a Slovenian book found a supporter in duke Christopher", and that "all this is attributed to Vergerius" (Rupel, 1962, 93), are to be accepted, than a question could be made about Vergerij's credits in the creativity of Ungnadov Bibliographical Institution in Urach (1561-1565)?

The answer can be found in the fact that it was Vergerius' idea, that Trubar started translating the Bible into Slovenian and Croatian language, a precursor to the draft of the mentioned bibliographical institution and the printing works in Urach after the arrival of Ivan Ungnada (1557) to Urach respectively. Vergerius, as an advisor of duke Christopher (since 1553), was in favour of translating the Bible into Croatian. The Germans would not have financially supported the work of the Croatian translating group with Stipan Konzul, if the duke Christopher had not encouraged them according to Vergerius' advice.

The role of Vergerius is highlighted when the printing of the small experimental glagolitic catechism in 1561 was stopped.

Key words: Protestantism, Europe, 16th century, Peter Paul Vergerius, Jr., Primož Trubar

IZVORI I BIBLIOGRAFIJA

Benratt, K. (1908): Petar Paul Vergerio in Real Encyclopaedie. Bd. 20.

Bonazza, S. (1996): Primož Trubar in italijanska reformacija, III. U: Trubarjev zbornik. Ljubljana.

Bratulić, J. (1987): Istarske književne teme. Pula.

Bučar, F. (1908): Odnosaj Primoža Trubara prema hrvatskoj tiskari u Würtemberškoj. U: Trubarjev zbornik. Ljubljana.

Bučar, F. (1910): Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije. Zagreb.

Cavazza, S. (1997): La Censura ingannata: Posizioni antiromane e usi della Propaganda in P. P. Vergerio. La Censura Libreria nell'Europa del secolo XVI. Udine.

Comba, E. (1897): I nostri protestanti, II. Firenze.

- Del Col, A. (1998):** L'inquisizione nel Patriarcato e Diocesi di Aquileia 1557-1559. Inquisizione e società. Trieste.
- Elze, T. (1898):** Primus Trubers Briefe. Tübingen.
- Franičević, M. (1974):** Razdoblje renesansne književnosti. U: Povijest hrvatske književnosti, knj. 3. Zagreb.
- Georgijević, K. (1969):** Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni. Zagreb.
- Glavan, M. (1997):** Trubarjev register. Pobude za nastanak. U: Primus Truber: Register. Commentarium (pretisak). Ljubljana.
- Henschel, A. (1893):** Petrus Paulus Vergerius. Halle.
- Hubad, F. (1881):** Petrus Paulus Vergerius in njegovo sodelovanje pri Trubarjevem prelaganju sv. pisma. Letopis Matice slovenske. Ljubljana.
- Hubert, F. (1893):** Vergerio's publizistische Thätigkeit nebst einer bibliographischen Übersicht. Göttingen.
- Ilešič, F. (1908):** Primož Trubar in njegova doba. U: Trubarjev zbornik. Ljubljana.
- Jagić, V. (1913):** Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner derselben. Archiv für slavische Philologie. Bol. 34. Berlin.
- Jambrek, S. (1929):** Hrvatski protestantski pokret XVI. i XVIII. stoljeća. Zaprešić.
- Jembrih, A. (1990):** Sporno pitanje jezične autentičnosti ili Trubar-Konzulovi odnosi u "Biblijskom zavodu" u Urachu. U: Jembrih, A.: Hrvatski filološki aspekti. Čakovec.
- Jembrih, A. (1994):** Pronaden Konzulov probni mali glagoljski katekizam iz 1561. godine. Annales, 5. Koper.
- Jembrih, A. (1995):** Der wiederaufgefundene Probedruck des kleinen glagolitischen Katechismus von Stephan Konsul aus dem Jahr 1561. Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen - Primus Truber und seine Zeit. München.
- Jembrih, A. (1996):** Govorenje vele prudno (1565.), pogovor pretisku: Beneficium Christi. Govorenje vele prudno ... Tübingen, 1565. Pazin.
- Jembrih, A. (1997):** Hrvatski filološki zapisi. Zagreb.
- Ježić, S. (1944):** Hrvatska književnost od početka do danas 1100-1941. Zagreb.
- Von Kausler, E., T. Schott, (1875):** Briefwechsel zwischen Christoph, Herzog von Württemberg und Petrus Paulus Vergerius. Publ. des Literar. Vereins Stuttgart, Nr. 124. Tübingen.
- Katičić, R. (1996):** Ein Ausblick auf die slawischsprachige Völkertwelt im Südosten. ÖAW, Wien.
- Kluge, R. D. (1995):** Primus Truber in Tübingen und Württemberg. Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen - Primus Truber und seine Zeit. München.
- Kombol, M. (1961):** Povijest hrvatske književnosti do preporoda. Zagreb.
- Koruza, J. (1991):** Slovtstvene študije. Ljubljana.
- Mirković, M. (1960):** Matija Vlačić Ilirik. Zagreb.

- Muller, G. (1966):** Pietro Paolo Vergerio in päpstlichen Dienste 1532-1536. Zeitschrift für Kirchengeschichte, III/IV. Stuttgart.
- Murko, M. (1926):** Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslawen. Praha.
- Pogačnik, J. (1990):** Starejše slovensko slovstvo. Ljubljana.
- Rupel, M. (1950):** H korespondenci Trubar-Bullinger. Slavistična revija, III. Ljubljana.
- Rupel, M. (1954):** Tisk slovenskih knjig v Vergerijevih pismih Bullingerju. Slavistična revija, 238-245.
- Rupel, M. (1962):** Primož Trubar, življenje in delo. Ljubljana.
- Rupel, M. (1966):** Slovenski protestantski pisci. Ljubljana.
- Sakrausky, O. (1989):** Primus Truber. Deutsche Vorreden zum slowenischen und kroatischen Reformationswerk. Wolfsberg.
- Saria, B. (1963):** Was hat uns Primus Truber heute zu sagen? München.
- Senjanin, A. (1555):** Razgovarage megiu papistu i gednim luteran ... Padova.
- Sixt, C. H. (1855):** Petrus Paulus Vergerius päpstl. Nuntius, kath. Bischof und Vorkämpfer des Evangelismus. Braunschweig.
- Sixt, C. H. (1885):** Petrus Paulus Vergerius. Eine reformationgeschichtliche Monographie. Braunschweig.
- Slodnjak, A. (1968):** Über die nationbildende Kraft der Reformation bei den Slowenen. Abhandlungen über die slowenische Reformation. München.
- Steklasa, I. (1908):** Protestantizem v Istri, v metliški in hrvatski Krajini. U: Trubarjev zbornik. Ljubljana.
- Schnurrer, C. F. (1799):** Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert. Tübingen.
- Vodnik, B. (1913):** Povijest hrvatske književnosti. Zagreb.